אור הצפון — גשם ורוח

גשם ורוחא. הנה דור המדבר הגיע למדריגות המופלאות ביותר. הוא הדור אשר ראה כל האותות והמופתים שעשה ה' במצרים ובקריעת ים סוף; הוא הדור אשר זכה לחזות בהופעתו של ה' בהר סיני, לשמוע את דברות קדשו ושקיבל מידו את התורה; הוא אשר עמד על סודם של מלאכי עליון וקראו: "נעשה ונשמע", שהקדוש ברוך הוא תמה על כך ואמר: "מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשים בו" (שבת פח.), ועוד ועוד.

ולא עוד, אלא שהנבואה הכתירה אותם בשם "דור דעה", כפי לשון הכתוב: "דרדע" (מלכים א ה:יא), שחז"ל פירשו ש"זה דור המדבר שהיו כולם מלאים דעה" (ראה ילקוט שם), ומשמעותו של התואר "דור דעה" היא שכל מהותם היתה דעה. בדומה לזה מצינו לגבי דוד המלך ע"ה שאמר על עצמו: "ואני תפלה" (תהלים קט:ד), שהכוונה היא שכל עצמיותו היתה תפלה, וכך גם משמעותו של דור דעה, שכל מציאותם ועצמאותם היותה דעה.

והנה עם כל זה, כעס הקדוש ברוך הוא עליהם ואמר: "ארבעים שנה אקוט בדור ואומר עם תועי לבב הם והם לא ידעו דרכי" (תהלים צה:י). עם כל מדריגותיהם המופלאות, עם היותם "דור דעה", דור שכולם מלאים דעה, אשר בעינינו נראה שאי אפשר להיות גדול מזה, עדיין לא הפיקו רצון מאת ה', והוא קורא אותם "תועי לבב" ובמשך כל ארבעים השנה שנמצאו במדבר היו לו לזרא והוא קץ בהם.

ומופלא הדבר, שבאותו הזמן הקדוש ברוך הוא מזהיר את הדורות הבאים אחריהם ואומר: "אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר" (תהלים צה:ח), כלומר שלא ילכו בדרכיהם, שלא יקשו לבבם כמותם ולא יהיו "תועי לבב". והדברים אמורים כלפי כל הדורות, לרבות גם דורותינו, וגם עלינו חלה האזהרה הזאת. והנה תמוה הדבר למאוד, כי האם יתכן שאנו, דור היתום, הרחוקים מדור המדבר אלפי מדריגות, ואין בכוחנו להתמודד להגיע אף לחלק קט מרוממותם, היאך מזהירים אותנו שלא נלך בדרכיהם ונתרומם מעל למדריגותיהם?

אכן נכון הדבר. בידינו ובכוחנו להגיע לכך, כי יש לדורותינו יתרון על אותו הדור ויש בנו מה שלא היה בהם.

דור המדבר, שהיה, כאמור, כולו "דור דעה", היה מופשט לגמרי מהעולם הגשמי. הם חיו כאילו בשמים, בין עמוד הענן ועמוד האש, ומרוחקים מכל תנאים גשמיים, ואף לא היו להם מצרכי אכילה, וניזונו מהמן הנקרא "לחם אבירים" (תהלים עח:כה), כלומר: לחם מן השמים. ודוקא משום כך ראו פגם במצבם, כי בהיותם במדריגות העליונות של "דור דעה", היו זקוקים דוקא לפעולות הנראות בעינינו בגשמיות, כדי להתרומם על ידו למדריגות יותר גדולות.

את הכלל הזה אנו למדים מיום השבת. חז"ל אמרו: "לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לאכילה ושתיה ועל ידי זה שהפה מסריח התירו לו לעסוק בהם בדברי תורה" (ירושלמי שבת טו:ג), כלומר שמתוך אכילה ושתיה יכולים להגיע לעונג הרוחני ולקדושה העילאה של שבת יותר מאשר תוך לימוד תורה. ולא עוד אלא שראו בלימוד תורה בשבת המביא לידי מניעת העונג של אכילה ושתיה - חילול קדושתה (ראה שבת קיט; וראה לעיל במאמר "עונג שבת"). וכן הסביר רש"י, שהנשמה היתרה שהקדוש ברוך הוא נותן באדם בערב שבת (ביצה טז.) - מהותה היא: "רוחב לב למנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרווחה ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו" (שם), כלומר, שהנשמה היתרה שואפת עונג וקדושה מתוך ריבוי אכילה ושתיה שהיא אינה קצה בהן, ודוקא מתוך זה מגיע האדם למדריגות הרוחניות שעליו להשיג ביום השבת.

וזאת היתה תלונת דור המדבר: "אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלוקל" (במדבר כא:ה). הלחם הקלוקל - פירושו: המן, שלפי שהיה נבלע באברים קראוהו קלוקל (ראה רש"י שם). ודוקא משום כך שהיה רוחני ולא היה להם מאכל גשמי כגון לחם ומים, שיש בהם אכילה ושתיה במובן הרגיל, התלוננו שלפי מדריגתם הם, לפי המדריגות העליונות שהם השיגו, חסר להם האמצעי שיוכלו להגיע על ידו לשיא המטרה הרוחנית שהם מיועדים לה.

אולם לעומת זה, הדורות שלאחריהם שנכנסו לארץ וזכו לאכול מפריה ומתגובתה הגשמית, להם ניתנה האפשרות להגיע לשיא המדריגות, וכן כל הדורות אחריהם. ולכן הזהיר להם הקדוש ברוך הוא: "אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר" כי דוקא הדורות הללו, עם כל המרחק הרב שביניהם לבין דור המדבר, הודות ליתרון זה שהם נתונים בעולם הגשמי ובתנאים גשמיים, בכוחם לכוון ולהעלות את ההנאות הגופניות למשימות רוחניות ולעלות על ידן למדריגות יותר גדולות מדור המדבר, דור הדעה, שנמנעה מהם האפשרות הזאת.

ועל אחת כמה בשבתות, שבהן ניתנה הנשמה היתרה, בודאי שהדורות שלנו שיש בהם התנאים של אכילה ושתיה, בכוחם להתעלות על ידם לקדושה עילאה ולהגיע לרוחב לב פתוח לרווחה ולמנוחה נפשית עליונה.

ב. לאחר הנחה זו שיש בכוחו של אדם להגיע על ידי עצם עונג שבת למדריגות של קדושה ונשמה עילאה יותר מאשר על ידי פעולות רוחניות ולימוד התורה, נבין למה ויתרו חז"ל על מצוה של תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת, משום גזירה של זהירות בשמירת שבת.

חז"ל אומרים: "מדאורייתא מישרא שרי (לתקוע בשופר בראש השנה שחל להיות בשבת), ורבנן הוא דגזור ביה וכו' גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים" (ראש השנה כט:). ולכאורה תמוה הדבר. תקיעת שופר היא עיקר צורתו של ראש השנה. חז"ל אמרו: "אמר הקדוש ברוך הוא וכו' אמרו לפני בראש השנה מלכויות זכרונות ושופרות, מלכויות כדי שתמליכוני עליכם; זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה, ובמה? בשופר" (ראש השנה טז.). ועוד אמרו חז"ל, שאין תוקעין בשופר של פרה משום שקטיגור דעגל הוא ואין קטיגור נעשה סניגור. ואף על פי שדין זה לא נאמר אלא בבגדי זהב של כהן גדול שנכנס לפני ולפנים, ואילו שופר מבחוץ הוא, "כיון דלזכרון הוא כמבפנים דמי", ופירש רש"י: "כיון דלזכרון קאתי כבגדי כהן גדול שלפנים דמי" (ראה ראש השנה כו., ורש"י). הרי שתקיעת השופר בראש השנה כמוה ככניסתו של כהן גדול בפני ובפנים קודש הקודשים בעצם יום הכיפורים. ואם כן איפוא היאך ביטלו חז"ל ביום הדין האיום והנורא הזה, שכל באי העולם עוברים לפניו כבני מרון, מצוה גדולה זו שכל זכותם של ישראל תלויה בה, - בגלל חשש רחוק, שמא יימצא פעם יהודי אחד בעולם שישכח וייכשל בגלל זה במלאכה אחת בשבת בשגגה? ובמה נזכה איפוא, ביום זה בדין?

אולם כפי האמור, שערכה של השבת עולה על כל הפעולות הרוחניות, ובכוחו של אדם לעלות בה על ידי עצם מהותה לקדושה עילאה ולמדריגות העליונות ביותר, מובן הדבר שיש לדחות אף מצוה גדולה כתקיעת שופר בראש השנה - מפני חשש רחוק ביותר של פגיעה בשבת, כי ראויה היא שמירת השבת בלבד - וכל שכן זהירות חמורה זו - לרומם את ישראל ולזכותם בדין יותר מאשר המצוות הגדולות ביותר, ואף ענין שכלפני ולפנים דמי.